

*Vladimir Stipetić*¹

Izvoz kao strategija razvoja i vanjska trgovina među zemljama sljednicama bivše Jugoslavije

Nikad u svojoj povijesti čovječanstvo nije zabilježilo toliki gospodarski napredak kao u drugoj polovici 20. stoljeća. I to unatoč silnom porastu stanovništva. To je skinulo s dnevnog reda košmare, koji su mučili (u XIX. stoljeću) Malthusa i Ricarda, kao i rimski klub i neomaltuzijance (u XX. stoljeću). Ostvareni napredak rezultanta je mnogih čimbenika: od tehnoloških proboja ostvarenih u tih pedesetak godina, do globalizacije i napredaka u ekonomskim spoznajama, koje su omogućile učinkovitiju politiku povećanja blagostanja.

U tim uvjetima povećani izvoz (roba!!) bio je istodobno i posljedica globalizacije, ali i čimbenik uspjeha nacionalnih ekonomskih politika. Trivijalna je istina da su najbrže u minulim desetljećima napredovale zemlje s brzim uključivanjem u svjetsku podjelu rada – povećanim izvozom i uvozom. Brojna su to empirijska istraživanja potvrdila, pa to ne želim ponavljati.

U svojoj raspravi želio bih dodati vrsnim referatima, koji su objavljeni u časopisu, jednu dimenziju koja se u njima ne nalazi. To je u kojoj su se mjeri zemlje sljednice bivše Jugoslavije koristile u prošlosti stvorenim trgovinskim vezama kao osnovicom ekspanzije izvoza. No, prije toga dužan sam iznijeti podatke o stanju izvoza u tim zemljama sljednicama. Nažalost, zbog manjka podataka (za Bosnu i Hercegovinu, ali djelomično i za Srbiju i Crnu Goru) taj će prikaz biti nepotpun. No, o izvozu i uvozu iz tih zemalja sljednica može

¹ Vladimir Stipetić, pravi član HAZU

se dosta zaključiti slijedeći razmjenu s tri zemlje, za koje postoje potpuni podaci.

Prvo sam dužan prikazati sadašnje stanje izvoza tih zemalja, pri čemu ću podatke komparirati s nekim drugim zemljama. Kako se radi o zemljama različite veličine (po broju stanovnika), podatke ću o izvozu dati u obliku izvoza po stanovniku (v. tablicu 1.).

Tablica 1. Izvoz po stanovniku, 1988. – 2004.

Zemlja	Izvoz po stanovniku (US dolara) godine				
	1988.	1992.	1996.	2000.	2004.
Hrvatska	587	1.038	1.034	1.035	1.806
Makedonija	..	..	585	656	667 ^a
Slovenija	2.588	3.347	4.343	4.259	6.386 ^a
Srbija i Crna Gora	..	..	155	164	206 ^a
Mađarska	955	1.035	1.231	2.763	5.454
Češka	1.606	1.277	1.955	2.829	6.514
Finska	4.478	4.664	7.504	8.787	11.662
Austrija	4.093	5.431	7.178	7.892	13.512
Švedska	5.907	6.681	9.535	9.801	13.808
Švicarska	7.556	9.372	11.030	10.310	14.986
Hong Kong	11.255	14.166	28.070	24.220	..

a) 2003. – podatke za Sloveniju iz eura u USD konvertirao V.S.

b) Izvoz – uvoz Srbije na temelju radova V. Veselica – D. Vojnić, *Quo vadis Croatia?*

Tablica pokazuje da je izvoz po stanovniku u Hrvatskoj, a posebno u Makedoniji nizak, iznosi samo trećinu ili četvrtinu izvoza po stanovniku koji sada ostvaruju novoprimitljene članice EU (Mađarska, Slovenija i Češka), a tek sedminu izvoza ostvarivanu u zemljama Zapadne Europe naše veličine. Srbija i Crna Gora, koje su dugo živjele pod sankcijama UN-a, imaju iznimno nizak izvoz, koji se sporo oporavlja. Na drugoj smo strani od uspješnih uzeli Hong Kong kao primjer jednog od «pacifičkih tigrova» čiji je izvoz po stanovniku veći od njihova BDP-a. Dinamika povećanja izvoza (između 1988. i 2004. godine) govori u isti mah i kako se te zemlje prilagođuju globalizaciji i novim prilikama (Mađarska povećava svoj izvoz u tom razdoblju za 5,5 puta, Češka 4 puta itd.) i indiciraju brzinu gospodarskog rasta (primjerice Švicarska, koja je tek udvostručila svoj izvoz u tom razdoblju ima i najnižu stopu rasta). Zaključak je

neminovan: visina i dinamika rasta izvoza pokazatelji su stupnja uspješnosti prilagodbe proizvodne strukture u danoj zemlji procesima globalizacije. Neuspješnost na tom planu «kažnjava» se nižom stopom rasta, zaostajanjem toga gospodarstva u odnosu na uspon čovječanstva u cjelini, odnosno dane regije.

Gdje leže uzroci nezadovoljavajućoj performansi nekih zemalja sljednica bivše Jugoslavije (izuzimam Sloveniju!). Teško je generalizirati pa ću zato govoriti samo o primjeru Hrvatske. Čini mi se da je osnovna slabost politika neoliberalizma – *laissez-fairea* – koja je bila prisutna. Nije izgrađena ni formulirana strategija gospodarskog razvoja u novim uvjetima; u tim okolnostima nije se moglo niti intervenirati (ograničenim) sredstvima ekonomske politike u podržavanju dugoročnih interesa gospodarstva.

U ranim devedesetim godinama kao strateški smjerovi budućega gospodarskog razvoja Hrvatske spominjala se poljoprivreda, pomorska orijentacija (uz brodarstvo i brodogradnju) te uslužne industrijske djelatnosti (tzv. *lohn-arbeit*). Sve su te «izgledne» djelatnosti doživjele neuspjeh u minulih desetak godina. Poljoprivreda je već čitavo desetljeće visokodeficitna djelatnost (uvoz je dvostruko veći od izvoza); brodari su «rasprodali» veći dio raspoložive u 1989. godini trgovačke flote, a brodogradnja grca u (svakogodišnjim) dugovima, koje onda saniraju porezni obveznici. Slično je i s iznajmljivanjem proizvodnih kapaciteta: stranci su se okrenuli prema zemljama s jeftinijom radnom snagom. To je, vjerojatno, i razlog zašto su Hrvatsku zaobišle *greenfield* FDI investicije.

U cijelom tom sklopu (nesretnih) okolnosti, čini se da je jedna šansa u Hrvatskoj propuštena. To je trgovina sa zemljama sljednicama bivše Jugoslavije. Prema nekim računima (temeljenima na input-output tablicama) gotovo dvije petine proizvodnje Hrvatske bilo je u osamdesetim godinama isporučivano u druge republike bivše države. Osamostaljenje je uglavnom donijelo prekid tih isporuka (s iznimkom Slovenije), što je nužno smanjilo proizvodnju dovevši je nerijetko ispod granica rentabilnosti. Ti su proizvodi teško nalazili (lukrativno) tržište izvan te regije pa se nerijetko proizvodnja gasila. Tek u posljednjih nekoliko godina dolazi do promjena, kako to pokazuje tablica 2.

Tablica 2. Vanjska trgovina Hrvatske sa zemljama sljednicama bivše Jugoslavije 1995. – 2004.

Zemlja		Prosječno godišnje u razdoblju (mil. dolara)			
		1995. – 1997.	1998. – 2000.	2001.- 2002.	2003. – 2004.
Bosna i Hercegovina	izvoz	527	565	633	1.024
	uvoz	69	118	147	290
	saldo	458	447	486	734
Makedonija	izvoz	69	62	56	72
	uvoz	37	54	65	85
	saldo	32	8	-9	-13
Slovenija	izvoz	675	455	427	556
	uvoz	777	655	769	1.115
	saldo	-102	-200	-342	-559
Srbija i Crna Gora	izvoz	3	50	160	242
	uvoz	2	24	46	109
	saldo	1	26	114	133
Ukupno zemlje sljednice	izvoz	1.274	1.133	1.275	1.895
	uvoz	885	852	1.026	1.610
	saldo	389	281	149	285
Hrvatska (ukupni)	izvoz	4.380	4.417	4.785	7.106
	uvoz	8.079	7.987	9.935	15.399
	saldo	-3.699	-3.570	-5.150	8.293
Hrvatska (% ide u zemlje sljednice) uvoz	izvoz	29,1	25,7	26,7	26,7
		11,0	10,7	10,3	10,5
Struktura izvoza (u %)					
	BiH	41,3	49,9	49,6	54,0
	Makedonija	5,4	5,5	4,4	3,8
	Slovenija	53,0	40,2	33,5	29,3
	Srbija i Crna Gora	0,3	4,4	12,5	12,7
Struktura uvoza (%)					
	BiH	8,0	13,9	14,3	18,0
	Makedonija	4,1	6,2	6,3	5,3
	Slovenija	87,7	76,9	75,0	58,8
	Srbija i Crna Gora	0,2	3,0	4,5	6,8

Iz tablice je vidljivo da je više od četvrtine hrvatskog izvoza usmjereno na zemlje sljednice, ali da samo desetina uvoza dolazi iz tih zemalja. Negdašnje sirovine i drugi materijali, koji su se nabavljali u drugim republikama (jer su postojale teškoće uvoza iz svijeta), pokazali su se neodrživo skupima pri liberaliziranom uvoznom režimu pa su se hrvatski proizvođači okrenuli k jeftinijim izvorima sirovina i drugih materijala. No, ono što valja istaknuti jest činjenica da hrvatska trgovinska razmjena s tim zemljama ima suficit, što je kontrastno s iznimno visokim deficitom s ostalim svijetom. U strukturi tog dijela hrvatskog izvoza primjećuje se važna strukturna promjena: jača nam izvoz u BiH i SiCG, a opada značenje Slovenije i Makedonije. Slično je i kod uvoza, gdje je uvoz iz Slovenije sredinom devedesetih godina bio gotovo jedina veza sa zemljama sljednicama, a sada je poraslo značenje BiH, Makedonije i SiCG.

Stečeno hrvatsko iskustvo o koristima što ih ima vanjska trgovina sa zemljama sljednicama bilo je stalno prisutno u Sloveniji. Brojem stanovnika mala Slovenija izvozila je u cijelom promatranom razdoblju više u zemlje sljednice nego Hrvatska, a manje je uvozila. Ostvarivala je tom trgovinom visoku aktivnu trgovinsku bilancu – koja je iznosila 2003. čak 1,4 milijarde dolara. To je i važan uzrok razmjerno malom deficitu trgovinske bilance Slovenije (Slovenija čak 92% svog uvoza pokriva izvozom). Znatni dio tog suficita sa zemljama sljednicama Slovenija ostvaruje i zahvaljujući penetraciji svoje trgovinske mreže u te zemlje (Mercator i druge), što Hrvatska tek stvara.

Tablica 3. Dinamika rasta vanjske trgovine Slovenije sa zemljama sljednicama bivše Jugoslavije, 1996. – 2003.

Zemlja		Prosječno godišnje u razdoblju (milijuna)			
		1996. – 1997.	1998. – 2000.	2001. – 2002.	2003.
		US dolara		eura	
Bosna i Hercegovina	izvoz	276	363	468	471
	uvoz	22	56	70	78
	saldo	254	307	398	393
Hrvatska	izvoz	846	745	924	1.077
	uvoz	528	454	435	444
	saldo	318	291	489	633
Makedonija	izvoz	160	170	153	143
	uvoz	64	46	28	22
	saldo	96	124	125	121
Srbija i Crna Gora	izvoz	104	115	306	346
	uvoz	37	50	57	68
	saldo	67	65	249	278
Ukupno – zemlje sljednice uvoz	izvoz	1.386	1.393	1.851	2.037
		651	606	590	612
	saldo	735	787	1.261	1.425
Slovenija (ukupno)	izvoz	8.338	9.030	10.655	11.285
	uvoz	9.395	10.410	11.459	12.239
	saldo	-957	-1.380	-804	-954
Slovenija (sa zemljama bivše Jugoslavije (% ukupnog)	izvoz	16,6	15,4	17,4	17,4
	uvoz	6,9	5,8	5,1	5,0

Na kraju, donosim i podatke o vanjskoj trgovini Makedonije tijekom minulih desetak godina (tablica 4.). I kod nje više od četvrtine izvoza ide u zemlje sljednice, a petina se ukupnog uvoza ostvaruje s tim zemljama. No to je, kao što vidimo, još uvijek skromno..

Zaključujući, želim reći da je ispravna teza Savjetovanja, po kojemu je izvoz strateški cilj kome valja težiti. No, izneseni podaci govore da se taj cilj sporo ostvaruje. Govoreći o Hrvatskoj, čije prilike bolje poznajem, držim da je tome uzrok nepostojanje strategije gospodarskog razvoja, posebno izvoza. I na strategiji gospodarskog razvoja rad je zapostavljen, a ono što je u prošlosti i urađeno, valja kritički revalorizirati. Država koja toga nema ne može poduprijeti svojim mogućnostima takva strateška opredjeljenja. Nisu stvoreni dobitonosni izvozni *clusteri* (da upotrijebim terminologiju Portera) s kojima bi se probili na globalizirano svjetsko tržište. A u tim uvjetima mora se povećavati nesklad između izvoza i uvoza, rasti deficit trgovinske razmjene.

Čini se da je jedino Slovenija među zemljama sljednicama našla pravi odgovor: rast njezina izvoza, sa znatnim osloncem na tržište zemalja sljednica, omogućio joj je da se vine do zavisne visine izvoza BDP/stanovniku. Svi ostali morat ćemo slijediti taj put, s velikim zakašnjenjem doduše, učeći na svojim (i tuđim) propustima i promašajima.

Tablica 4. Dinamika rasta vanjske trgovine Makedonije sa zemljama sljednicama bivše Jugoslavije, 1995. – 2003.

Zemlja	Prosječno godišnje u razdoblju (milijuna US dolara i eura)				
		1995. – 1997.	1998. – 2000.	2001. – 2002.	2003.
Bosna i Hercegovina	izvoz	7 ^a	12	17	24
	uvoz	2 ^a	2	16	12
	saldo	5	10	1	12
Hrvatska	izvoz	35	51	58	66
	uvoz	53	62	51	64
	saldo	-18	-11	-7	-2
Slovenija	izvoz	71	34	22	21
	uvoz	126	150	125	139
	saldo	-55	-116	-103	-118
Srbija i Crna Gora	izvoz	302	276	257	275
	uvoz	178	210	172	213
	saldo	+24	+66	+85	+62
Ukupno	izvoz	315	380	354	386
	uvoz	359	426	363	428
	saldo	-44	-46	-9	-42
Ukupni makedonski	izvoz	1.196	1.270	1.137	1.367
	uvoz	1.708	1.758	1.845	2.307
	saldo	-512	-488	-708	-940
% ide u zemlje izvoza		26,3	29,9	31,7	28,2
sljednice uvoza		20,3	24,2	19,6	18,6

^{a)} samo 1997.